

O'ZBEK TILINING TARIXI VA UNING TARAQQIYOTI

Navoiy davlat universiteti

Tillar fakulteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

1-bosqich 1-A guruh talabasi

Hikmatova Ruxshona Abror qizi

Annotatsiya:

Ushbu maqolada o'zbek tilining kelib chiqishi, tarixiy rivojlanish bosqichlari va bugungi taraqqiyoti yoritilgan. Maqolada qadimgi turkiy til, eski turkiy davr, chig'atoy adabiy tili hamda mustaqillik yillaridagi til siyosati haqida ma'lumot berilgan. Shuningdek, Alisher Navoiy, Mahmud Koshg'ariy va boshqa mutafakkirlarning o'zbek tili rivojiga qo'shgan hissasi tahlil qilingan. Maqola o'zbek tilining milliy qadriyat sifatidagi ahamiyatini ochib beradi.

Annotation:

This article discusses the origin, historical development, and modern progress of the Uzbek language. The paper covers the stages of ancient Turkic language development, the Old Turkic period, the Chagatai literary language, and language policy during the years of independence. It also analyzes the contribution of thinkers such as Alisher Navoiy and Mahmud Koshg'ariy to the development of the Uzbek language. The article highlights the importance of the Uzbek language as a national and cultural value.

Til — millatning ma'naviy boyligi, tarixiy xotirasi va madaniy merosini saqlovchi eng muhim vositadir. Har bir xalqning shakllanishi va rivojlanishida til alohida o'rin tutadi. O'zbek tili ham uzoq tarixiy taraqqiyot yo'lini bosib o'tgan, turli davrlarda shakllangan va boyigan qadimiy tillardan biridir. Bugungi kunda o'zbek tili millionlab insonlarning ona tili bo'lib, ilm-fan, adabiyot, siyosat va madaniyat sohalarida keng qo'llanilmoqda. Tilning rivojlanish jarayoni xalqning

tarixi, madaniyati va ijtimoiy hayoti bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu sababli o‘zbek tilining tarixini o‘rganish milliy qadriyatlarni anglash va asrab-avaylashda katta ahamiyat kasb etadi.

O‘zbek tilining kelib chiqishi

O‘zbek tili turkiy tillar oilasiga mansub bo‘lib, uning ildizlari qadimgi turkiy tillarga borib taqaladi. Turkiy tillar Oltoy tillari guruhiga kiradi va Markaziy Osiyo, Sibir, Kavkaz hamda Yevropaning ayrim hududlarida yashovchi xalqlar tomonidan so‘zlashiladi. O‘zbek tili qarluq guruhiga mansub bo‘lib, uyg‘ur tili bilan yaqin qarindosh hisoblanadi.

Tilshunos olimlarning fikricha, turkiy tillarning shakllanishi miloddan avvalgi davrlarga borib taqaladi. Eng qadimgi turkiy yozma yodgorliklar sifatida Orxon-Enasoy bitiklari muhim ahamiyatga ega. Ushbu bitiklar VII–VIII asrlarda yaratilgan bo‘lib, turkiy xalqlarning siyosiy, madaniy va ijtimoiy hayoti haqida qimmatli ma’lumot beradi. Mazkur yozuvlar turkiy tillarning qadimdan rivojlangan til tizimiga ega bo‘lganini ko‘rsatadi.

Qadimgi turkiy til keyinchalik turli hududiy va siyosiy omillar ta’sirida bir necha tarmoqlarga bo‘lingan. Natijada hozirgi turkiy tillar, jumladan o‘zbek tili ham shakllangan.

Eski turkiy til davri

Eski turkiy til davri taxminan VI–X asrlarni o‘z ichiga oladi. Bu davr turkiy xalqlarning davlat tuzumi, madaniyati va yozuvining rivojlangan davri hisoblanadi. O‘sha davrda yaratilgan yozma manbalarda turkiy tilning boy lug‘at tarkibi, grammatik tuzilishi va uslubiy imkoniyatlari yaqqol namoyon bo‘ladi. Mahmud Koshg‘ariyning Devonu lug‘otit turk asari turkiy tillar tarixini o‘rganishda beqiyos manba hisoblanadi. Ushbu asarda turkiy xalqlarning tillari, shevalari, urf-odatlar va xalq og‘zaki ijodi haqida keng ma’lumot berilgan. Asar nafaqat lug‘at, balki tarixiy va etnografik manba sifatida ham muhimdir. Shuningdek, Yusuf Xos Hojib tomonidan yozilgan Qutadg‘u bilig turkiy adabiy

tilning rivojlanishida katta rol o‘ynagan. Asarda davlat boshqaruvi, axloq va insoniy fazilatlar haqida fikr yuritilgan bo‘lib, undagi til juda boy va badiiydir.

Chig‘atoy tili va eski o‘zbek adabiy tili

XIII–XIX asrlarda Markaziy Osiyoda chig‘atoy tili keng rivojlandi. Chig‘atoy tili eski o‘zbek adabiy tilining asosini tashkil etgan bo‘lib, ko‘plab buyuk shoir va mutafakkirlar aynan shu tilda ijod qilganlar.

Bu davrda Alisher Navoiyning xizmatlari alohida ahamiyatga ega. U turkiy tilning imkoniyatlarini amalda namoyish qilib, uning fors tilidan kam emasligini isbotladi. Navoiy o‘zining Muhokamat ul-lug‘atayn asarida turkiy tilning boyligi va go‘zalligini ilmiy asosda tahlil qilgan.

Navoiy ijodi o‘zbek adabiy tilining rivojlanishiga ulkan hissa qo‘shdi. Uning g‘azallari, dostonlari va ilmiy asarlari o‘zbek tilining uslubiy imkoniyatlarini yanada kengaytirdi. Shu bois Alisher Navoiy o‘zbek adabiy tilining asoschisi sifatida e’tirof etiladi.

Chig‘atoy tilida Zahiriddin Muhammad Bobur ham samarali ijod qilgan. Uning Boburnoma asari o‘zining sodda, ravon va boy tili bilan ajralib turadi. Bu asar o‘sha davr tilining rivojlangan darajasini ko‘rsatadi.

O‘zbek tilining yangi davrdagi taraqqiyoti

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida o‘zbek tilida yangi taraqqiyot bosqichi boshlandi. Jadidchilik harakati vakillari xalqni ma’rifatli qilish, yangi usul maktablarini ochish va milliy matbuotni rivojlantirish orqali til taraqqiyotiga katta hissa qo‘shdilar. Abdulla Avloniy, Mahmudxo‘ja Behbudiy va Abdurauf Fitrat kabi ma’rifatparvarlar o‘zbek tilida darsliklar, maqolalar va sahna asarlarini yaratdilar. Ularning faoliyati natijasida o‘zbek tilining ilmiy va publitsistik uslubi rivojlandi. Sovet davrida o‘zbek tili bir necha yozuv tizimlarini boshdan kechirdi. Avval arab yozuvidan foydalanilgan bo‘lsa, keyinchalik lotin alifbosiga, undan so‘ng esa kirill yozuviga o‘tildi. Bu jarayon til taraqqiyotiga ma’lum darajada ta’sir ko‘rsatdi. 1989-yil 21-oktabrda “Davlat tili haqida”gi qonun qabul qilinib, o‘zbek tiliga davlat

tili maqomi berildi. Bu tarixiy voqea milliy tilning rivojlanishi va nufuzini oshirishda muhim qadam bo'ldi. Mustaqillik yillarida o'zbek tilining qo'llanish doirasi yanada kengaydi, yangi terminlar yaratildi va tilning xalqaro mavqei mustahkamlandi.

Hozirgi o'zbek tilining rivojlanishi

Bugungi kunda o'zbek tili zamonaviy taraqqiyot bosqichini boshdan kechirmoqda. Til davlat boshqaruvi, ta'lim, ilm-fan, ommaviy axborot vositalari va internet tarmog'ida faol qo'llanilmoqda. Axborot texnologiyalarining rivojlanishi natijasida o'zbek tilida elektron lug'atlar, mobil ilovalar va internet platformalari paydo bo'ldi.

Shuningdek, o'zbek tilining xalqaro miqyosdagi nufuzi ham ortib bormoqda. Chet davlatlarda o'zbek tilini o'rganishga qiziqish kuchaymoqda. Ko'plab universitetlarda o'zbek tili va adabiyoti bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Hozirgi davrda tilni rivojlantirish bilan birga uni asrab-avaylash ham muhim vazifa hisoblanadi. Til madaniyatiga rioya qilish, adabiy til me'yorlarini saqlash va yosh avlodga ona tiliga hurmat ruhida tarbiya berish jamiyatning dolzarb vazifalaridan biridir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o'zbek tili ming yillik tarixga ega bo'lgan boy va qadimiy tillardan biridir. U qadimgi turkiy til asosida shakllanib, uzoq tarixiy taraqqiyot jarayonida sayqallanib bordi. Mahmud Koshg'ariy, Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy, Bobur va jadid ma'rifatparvarlari kabi buyuk siymolar o'zbek tilining rivojlanishiga ulkan hissa qo'shganlar. Mustaqillik yillarida esa o'zbek tilining davlat va xalqaro miqyosdagi nufuzi yanada oshdi. Ona tilini sevish, uni boyitish va kelajak avlodga sof holda yetkazish har bir insonning muqaddas burchidir.